

BLAND ALLMOGEBARN, SAMER OCH PRÄSTGÅRDSFLICKOR

Laura Fitinghoffs *Barnen ifrån Frostmofjället*

av Maria Andersson

Mot slutet av 1800-talet skedde en breddning och allt större uppsplittring av det barnlitterära fältet i Sverige. Barn- och ungdomsböckerna började tydligare specialskrivas och marknadsföras för olika åldrar, samtidigt som litterära former som bilderboken och barnvisan fick sitt genombrott.¹ Precis som inom vuxenlitteraturen skedde också en ökning av bokproduktionen och en tydligare differentiering mellan så kallad kvalitets- och populärlitteratur. Barnens läsning diskuterades flitigt och flera debattörer hävdade vikten av att sprida god litteratur till en bredare publik.² Den tongivande barnbokskritikern Gurli Linder, bland andra, betonade därtill vikten av att vidga barnlitteraturens motivsfär och persongalleri; det behövdes böcker som inte enbart riktade sig till de övre klassernas barn!³

En av dem som hörsammade kritiken var Laura Fitinghoff (1848–1908). I företalet till *Barnen ifrån Frostmofjället. En barnberättelse för små och stora* (1907) berättar hon att hon inspirerats att låta bokens huvudkaraktärer vara från arbetarklassen av en icke namngiven talare som uttryckte stark kritik mot barnlitteraturens medelklassprägel. Det var ”den bildade klassens barn” som stod i centrum i barnböckerna, medan allmogebarnen endast tilläts spela begränsade roller:

När dessa hjältar och hjältinnor [...] komma i kontakt med allmogens barn och barnen ur de djupa leden blir detta till en rörande handling. Hjältar och hjältinnor få nära nog helgonglorian öfver sig när de i välgörenhets- eller förbättringssyfte ”ägna” sig åt dessa tåliga beskedliga små våp, eller elaka illmariga lymmlar till underklassbarn med hvilkas innerstas tankar och mening de, trots allt, stå främmande och oförstående utan aning om att dessa föremål för barmhärtighet och ädel nedlåtenhet äro deras jämlikar i medfödd begåfning, och i fantasiens mottaglighet för intryck af olika art.⁴

De sju föräldralösa barnen i Fitinghoffs bok är däremot allt annat än små våp eller lymmlar och visar såväl stor handlingskraft som oskuldsfull fantasifullhet. Den inkännande skildringen av deras vandring genom Norrland har gjort att *Barnen ifrån Frostmofjället* av Sonja Svensson utnämnts till ”vår första stora, realistiska barnskildring”.⁵ I Fitinghoffs text illustreras att barn från olika klasser är just ”jämlikar i medfödd begåfning” och att deras personlighet som vuxna bestäms av uppfost-
ran och uppväxtmiljö snarare än ekonomiskt välstånd.⁶ Samtidigt visas att barndomen inte är ett universellt eller historielöst tillstånd utan

att barndomserfarenheten har olika innebörd beroende på klass, kön och etnicitet.

Barnen ifrån Frostmofjället blev Fitinghoffs sista roman och när den publicerades var hon en etablerad författare i Sverige med ett tiotal böcker för barn och vuxna bakom sig. Norrlandsmiljön hade förekommit i flera av hennes tidigare texter och precis som debutromanen *En liten värld bland fjällen* (1885) utspelas *Barnen ifrån Frostmofjället* huvudsakligen i författarens barndomstrakter i Ådalen med omnejd. Fitinghoff var en av de första som skildrade Norrlands fjällandskap i barnlitteraturen och *Barnen ifrån Frostmofjället* innehåller även en beskrivning av samernas liv.⁷ På samma sätt som valet av huvudpersoner utgör miljövalet en del av en medveten strategi för att vidga läsarnas referensramar. Företalet klar gör att litteratur som beskriver Sveriges skilda delar kan ”lära barnen från de många så olika landskapen att få syn på och intresse för hvarandras särmärken i natur, språk, folklif” (7). Därigenom skulle böckerna kunna tjäna ett större samhällsomdanande projekt genom att såväl bilda läsarna som skapa förståelse mellan människor från olika regioner och klasser. I följande artikel vill jag undersöka den bild av barndom och uppfostran som beskrivs i Fitinghoffs roman, samt den vikt som dessa ges i skapandet av ett bättre samhälle.

Barndomens mångfald

Under 1800-talet vidgades den litterära världen inom barnlitteraturen. Från att huvudsakligen ha riktat sig till överklassens barn, blev medelklassen den främsta målgruppen runt mitten av seklet och det var därför en medelklassstillvaro som gestaltades i litteraturen. I finlandssvensken Zacharias Topelius efterföljd publicerades livliga skildringar av barns vardag och det fanns en uttalad strävan efter att barnlitteraturen skulle beskriva barns liv ur barns perspektiv. Dessa texter betonade lek, aktivitet och friskhet.⁸ Laura Fitinghoffs huvudper-

soner i *Barnen ifrån Frostmofjället* är på flera sätt typiska representanter för denna tradition, men avviker samtidigt från den genom sin klasstillhörighet. Under sin vandring genom Norrland möter Frostmofjällsbarnen olika sätt att leva, och i beskrivningen av skilda folkgrupper och klasser framkommer även olika sätt att vara barn. Samepojken Lili Nerlja lever ett aktivt liv på de fria vidderna, barnen i ”elakgården” roar sig med kask och djurplågeri, medan prästgårdsflickorna ägnar dagarna åt lek och oskyldiga busstreck. Det är en mer varierad bild än den som vanligtvis mötte läsarna i sekelskiftets svenska barnböcker. *Barnen ifrån Frostmofjället* visar att beskrivningen av barnlivet i den samtida litteraturen var starkt klassbunden, men även att själva definitionen av barndom hade en medelklassprägning.

Barnvärlden i sekelskiftets texter kännetecknas av støj och upptåg i lantlig miljö.⁹ En dylik syn på barndomen är utmärkande för en idétradition som tar sin början under 1700-talet och som breder ut sig allt mer under det följande seklet. Vid denna tid började barnet tydligare att utskiljas som en egen grupp med en biologi och psykologi som skilde sig från den vuxna människans. Den ideala barndomen beskrevs som en tid av oskuld, lek och ansvarsfrihet och den definierades i kontrast till vuxenvärldens allvar.¹⁰ Det var en barndomssyn som var vanligt förekommande i periodens litteratur och Fitinghoffs *En liten värld bland fjällen* utgör ett exempel. När prästgårdsflickorna från debutboken åter dyker upp i *Barnen ifrån Frostmofjället* är det också de som får representera en oskuldsfull lekvärld, karakteriserad av relativt stor frihet, hemliga riter och syskongräl. Deras vildhet och kreativitet betonas genomgående: ”Fem stycken barn tokigt klädda, som om de varit i bara särken, stodo på en hög, platt sten där utanför, håret hängde om dem oflätadt och de voro barfotade och barbenta. De höllo hvarandra i händerna, slängde med armarna i långsam takt och sjöngo” (180). Prästgårdsflickor-

na förkroppsligar en otyglad, primitiv livskraft med sina rufsiga hårsvall och bara fötter, men det finns samtidigt en oskuldsfullhet i deras omedvetenhet om utseendet och förkärlek för fantasier. Hela tillvaron tycks utgöra en enda lång lek. De låtsas att de är svanar och indianer – och till och med arbetet i fähuset förvandlas till ett nöje.

I Fitinghoffs roman kontrasteras prästgårdsflickornas tillvaro mot Frostmofjällsbarnens strävsamma liv och på ett liknande sätt utmanades föreställningen om barndomen som ett idylliskt tillstånd i 1800-talets Sverige kontinuerligt av en mer komplex verklighet. Hårt arbete, svält och fattigdom utgjorde en del av vardagen för barnen från bonde- och arbetarklassen, och dessa kunde tidigt få anta en försörjningsbörda som snarare hörde vuxenvärlden till.¹¹ Det klassbundna i det oskuldsfulla barnidealet synliggörs i *Barnen ifrån Frostmofjället* genom Antes och Maglenas förskräckelse när de anländer till fäboden och möts av prästgårdsflickornas upptåg: ”Inte tycktes då Ante och Maglena i denna stund likna ’små flickor och gossar’, som man kunde ’leka’ med. De stodo blossande röda med nedslagna ögon och kände sannerligen mera lust att gråta än att ge sig i dans.” (182) Frostmofjällsbarnen är till en början främmande inför flickornas stöj och tycks inte ens veta hur man leker på deras sätt. Associationen mellan barndom och lek tydliggörs även av att det är barnens oförmåga att ge sig in i leken som gör att de inte liknar ”små flickor och gossar”. Vid flera tillfällen i texten poängteras på ett dylikt vis att fattiga barn avviker från hur barn förväntas se ut och agera. Tiggarfamiljernas unga ser ut ”som små gubbar och gummor” (12) och om Månke sägs att ”han är märkelig pojken, fastän dom bli’ nog ofta så där tilltagsna små ’en oppe i fjäl-len, där dom ha de fattigt” (154). Armodet har gjort barnen lillgamlas och ansvarstagande. De har bokstavligen inte råd att ägna dagarna åt lek utan har tvingats bli vuxna i förtid. Först när Frostmofjällsbarnen har kommit till mer

välbärgade hem tycks de få större utrymme för komiska upptåg och Maglena blir till sist nästan lika vild som prästgårdsbarnen i den trygga fäbodsmiljön. Inte förrän där blir indianer och blekansikten en del av hennes föreställningsvärld.

Trots skillnaderna mellan barngrupperna i *Barnen ifrån Frostmofjället* förenas de av fantasifullhet, aktivitet och friskhet, men dessa egenskaper får olika uttryck beroende på barnens uppfostran och sociala bakgrund. Fastän prästgårdsflickornas upptåg är främmande för Ante och Maglena, ägnar sig även de sju allmogebarnen åt lekar, fast av ett mer jordnära och stillsamt slag. Under den första vandringdagen fantiserar de om olika maträtter och hur det skulle vara att arbeta som getapiga hos kungen. Den längsta leksekvensen i texten beskriver hur tre av barnen skapar sig ett eget hem under en stor gran. Ante förvandlas till husbonde, Maglena till matmor, Månke till dräng och geten Gullspira får utgöra både ”gammelfolk” och ladugårdsbesättning:

Först ”ladugårdssysslor” förstås, för mjölk åt pojkar och hela hushållet. Hon måste sen se om kräken, skrapa och borsta dem. ”Gammelfolke” blef i en hast till en hel ståtlig ladugårdsbesättning.

Matmor dukade sedan fram frukost åt ”karlarna”. Hon hade så när puffat ”drängen” Månke rätt in i elden under striden att få honom att sitta nära den och värmen, när han, som visste med sig att han var dräng, ville ge husbonden den platsen vid ”öfre” ändan af bordet. (127f.)

Barnen härmar vuxenvärldens köns- och maktstrukturer på ett närmast komiskt vis, men i leksekvensen gestaltas också en dröm om självständighet och en önskan om att ha makt över sin egen situation. Det handlar om att slippa vara utlämnad till andras medlidande och tigga om mat och husrum. Scenen kan jämföras med när prästgårdsflickorna roar sig med att hjälpa till i fähuset. Det tycks snarast vara

det ovanliga i att mjölka kor och mocka som ger dem nöje. För Ante, Maglena och Månke är det inte arbetssysslorna i sig som är det spännande utan känslan av att få bestämma över sig själva.

Skillnaderna mellan barngrupperna är inte bara kopplade till klass utan också till etnicitet. Samepojken Lili'Nerlja reflekterar över olikheter i transportmedel, kläder och livsstil mellan samer och allmogebarn:

Lili'Nerlja såg på huru Ante styrde om på kälken. Han tänkte att svensklolk hade det besvärligt när de skulle vandra. Ingen akja där man kunde snöra fast hvad en ville ha med, och ingen ren att dra öfver milsvidderna.

Värst af allt med så tung klädesrustning, helst för fötterna.

Ante och Månke hade ju storfolkskängor, sura och blöta, stoppade med hö. Deras långbyxor med lappar och ref och deras långärmade tröjor utan midjebälte voro leda, obekväma plagg. Aldrig skulle en lapp velat eller kunnat komma fram i slik dräkt. (141f.)

Samernas kläder och utrustning är anpassade för deras rörliga liv, medan Frostmofjällsbarnen hindras av sin klädedräkt. Därigenom antyds mer allmänna kulturella skillnader, där samerna sammankopplas med kringflyttande och "svenskbarnen" med rotfasthet, vilket är relativt tidstypiskt. Runt sekelskiftet 1900 kom samerna i allt högre grad att associeras med hälsa, ungdom, vintersport och fria vidder i såväl skönlitteraturen som i mer vetenskapliga rapporter. Det utbröt närmast en skidhysteri i Sverige, som också slog igenom i barnkulturen. Barnen kläddes i lappmössor och fick skidor i julklapp, något som förevigats i bland annat Elsa Beskows *Olles skidfärd* (1907) där Olle besöker Kung Bore och lappojkarnas skidverkstad.¹² Även i Fitinghoffs roman finns en skidåkande same i Lili'Nerlja, och samernas robusta fysik antyds i beskrivningen av den nakna pojken som tultar ut i snön utan att verka frysa.

Gerda Helena Lindskog menar att Fitinghoff i *Barnen ifrån Frostmofjället* ansluter sig till den vid sekelskiftet vanliga föreställningen att "lapp ska vara lapp" genom betoningen av det annorlunda i samernas kultur och oviljan att låta folkgrupperna blandas med varandra, som hon utläser ur det faktum att inget av barnen stannar kvar hos samerna.¹³ Det kringströvande liv som kännetecknar samernas tillvaro i romanen framstår inte som passande för Frostmofjällsbarnen, och för dem är vandringen huvudsakligen ett medel för att finna nya, rotfasta hem. Samtidigt finns flera gemensamma drag mellan samerna och de norrländska allmogebarnen. Även de senare framstår som vitala, hälsosamma och livgivande. Sedan småflickorna lämnats hos jägmästaren har frun i huset "blifvit så frisk och glad och duktig" (207). Anna-Lisas och Per-Eriks närvaro har "fått lif" (210) i den sjuke pojken i deras fosterfamilj, medan "det friska lilla enkla fjällbarnet [Maglena] skulle kunna hava ett godt stärkande inflytande" (205) på sin adoptivsyster. Fastän det finns uttalade skillnader mellan olika folkgrupper och klasser finns också drag som förklarar, och mötena har ofta en positiv påverkan på samtliga inblandade.

I *Barnen ifrån Frostmofjället* finns en pendling mellan likhet och olikhet i karaktärs-gestaltningen. Barnen har formats av sin sociala och kulturella bakgrund, men de har också gemensamma egenskaper. De kännetecknas alla av fantasifullhet och aktivitet, även om dessa karaktärsdrag kan få delvis olika uttryck. I undantagsfall hänfaller Fitinghoff dock till klassbundna och etniska stereotyper, framför allt i beskrivningen av den elake, vindögde finndrängen.¹⁴ Därtill finns en tendens att ge barnen från de högre klasserna större möjligheter till frihet och lek. När Frostmofjällsbarnen upptas i fosterfamiljerna tycks det inte vara för ett liv i lättja. De gåvor som barnen får i de nya familjerna är huvudsakligen ämnade för nytta och arbete. Månke lockas exempelvis av en täljkniv, en liten yxa och en räfsa, medan Anna-

Lisa får en spinnrock, ullkardor och ”en liten blåmålad kärna, som hon fick kärna smör uti om lördagarna” (210) i sitt nya hem. Ramarna för allmogebarnen verkar således snävare än för prästgårdsflickorna. Den lektillvaro som kännetecknade samtidens uppfattning om en ideal barndom tycks enligt Fitinghoffs roman inte vara möjlig eller kanske ens eftersträvnsvärd för arbetarklassens barn.¹⁵

Moderlighet och manlighet

Barnen ifrån Frostmofjället har en utpräglat didaktisk ambition och uttrycker en stark tro på uppfostrans roll för skapandet av ett bättre samhälle.¹⁶ Samtidigt som texten betonar barndomens mångfald och uppväxtmiljöns betydelse för formandet av den vuxna människan, formuleras ett uppfostringsideal som överskrider skillnader mellan kön, klass, etnicitet och ålder. Fitinghoffs roman sätter, med Anna Grettves ord, ”hemmet i centrum” och genom kontrasterna mellan olika boningar förmedlas berättelsens uppfostringsnormer. Hemmets betydelsefulla funktion i samhället understryks av att textens moraliska auktoritet utgörs av barnens mor.¹⁷ I framställningen av modern som sedlig vägledare finns även en feministisk tendens. På samma sätt som i exempelvis Fredrika Bremers eller Ellen Keys skrifter framhävs den moderliga kvinnans roll för att omskapa samhället, bland annat genom att ge barnen en god uppfostran.¹⁸ I Fitinghoffs berättelse är det också i första hand männen som behöver förändras och det förs en genomgående diskussion av manlighetsnormer.

En vanlig tankegång under 1800-talet var att kvinnan skulle fungera som en sedlighetens väktare i hemmet och i samhället. I *Tidskrift för hemmet* från 1885 framhölls vikten av ”att kvinnan, att modern går i spetsen för den reform af familjemoralen, som tiden kräfver”.¹⁹ Kvinnorna förväntades spela en central roll i utformningen av en ny moral och det främsta verktyget var uppfostran av såväl barn som

män. Genom moderns och makans milda påverkan skulle de etiska grundvalarna i samhället stärkas och ett sedligt samhällsliv upprättas. Detta tankesätt byggde på att kvinnan ansågs ha en starkare medfödd känsla för moral.²⁰ När fattigdom och svält drabbar familjen i *Barnen ifrån Frostmofjället* är det också modern som håller familjen samman och uppoffrar sig för den, medan fadern bryts ner. Det var hon ”som ensam fått dra försorg om barnen, sedan far de sista åren kommit i dåligt sällskap, som lockat honom att dricka tills hans krafter voro slut och han långa tider lade sig hemma, hjälplös och eländig, utan att bry sig om hvarken henne eller barnen” (36). Skildringen av fadern är inkännande och hans drickande förklaras med hänvisning till nödarens sorger. Hans funktion i texten är dock huvudsakligen att fungera som ett avskräckande exempel och hans förfall illustrerar vad alkohol och karaktärsvaghet kan leda till. Modern däremot framstår som en person med stark moralisk integritet och som den förebild barnen strävar efter att efterlikna.

Kvinnans uppgift att värna moral och uppfostran understöds i *Barnen ifrån Frostmofjället* av Gud. Berättelsen är genomsyrad av en kristen grundsyn och det religiösa inslaget kommer exempelvis till uttryck i citerade sånger, katekesförhör och övertygelsen om att det finns en högre mening med barnens vandring. Gud framställs som den högsta auktoriteten – ”den gode, mäktige Fadern i himmelen” (22). Han får dock ofta en kvinnlig ställföreträdare i texten genom barnens döda mor. Det är hon som tros ha hämtat den borttappade Märta-Greta till himlen och som påstås ingripa för att leda barnen mot hem där de kan såväl finna som sprida lycka. Vad mor tyckte, sa och önskade utgör barnens rättesnöre och hennes lärdomar upprepas ofta. Mest slående är att Ante vill bli präst för att få ”stå i en körka och tala om för folke, hva mor lärde oss” (196). Gud finns i bakgrunden, men det är via moderns ord och handlingar som hans budskap förkunnas.

De goda hemmen i berättelsen kännetecknas av att de överensstämmer med moderns vision av ett sedligt hushåll. Efter att de yngsta flickorna har lämnats hos jägmästaren och hans fru konstateras exempelvis att ”de är så riktigt folk, dom ha’ kommi till, så’nt som mor skulle likat” (68). Vad som utgörs av ett gott hem bestäms inte av ekonomi utan av människornas uppförande. När ”elakgården” jämförs med Carl Nilssons bostad visas att båda husen har samma potential att utgöra ett trivsamt hem, men att det förra fallit i vanvård:

Ja nog var rummet stort och vackert, det kunde ha sett ut precis som storköket hos Carl Nilssons. Här fanns också öfversäng, rosig dal-karlsklocka och blåmålade skåp. Men allt var slarfvigt, oordentligt. Inga gardinkappor funnos för fönstren eller förhängen för sängarna. På bordet syntes ännu trävrilar och träskedar kvarlämnade efter kvällsmåltiden. Brännvins-buteljer och ölfaskor stodo där, och en massa smutsiga kort voro utbredda på bordshörnet. (91)

Det är de boendes lättja och dryckenskap som gör hemmet otrevligt. På samma sätt gör missunsamhet och bristande medkänsla flera rika gårdar otrivsamma, medan den försupne Ladd-Pelles värme gör att hans stuga framstår som välkommande:

Barnen där hade sett så buttra och sura ut, som om de bott i ett fattighus i stället för i en så stor gård, där de voro så rika att de hade sex koparkittlar på hyllan öfver dörren, och granna skåp och silfverskedar i en hel rad öfverst oppe i skåphyllan.

”Fast där va fint så tyckte jag att de va gran-nare hos Pelle”, sade Månke. ”Si de va en rejel karl de.” (51)

Genom kontrasterna mellan hemmen förtydligas textens värdesystem. Karaktärsdrag som gudskraft, idoghet, renlighet, nykterhet och fosterlandskärlek värderas högt i berättelsen och det var ett idéinnehåll som återfanns

i många barnböcker och barntidningar runt sekelskiftet 1900.²¹ Dessa egenskaper är oberoende av egendom och välstånd. Det värdefullaste kapitalet och den säkraste vägen till ett lyckligt liv i *Barnen ifrån Frostmofjället* är en god uppfostran.

Barnen i Fitinghoffs berättelse både bekräftar och ifrågasätter en konventionell syn på könen egenskaper och verkningssyften. En vanlig tankegång under 1800-talet var att kvinnans främsta uppgift var att ta hand om barn och hem, medan mannen skulle försörja familjen.²² I texten uttrycks liknande idéer om könen, men dessa motsägs ofta av karaktärernas handlingar eller undermineras av berättarens ironi. Smutsen och otrivseln i Ladd-Pelles stuga förklaras exempelvis med att han inte har någon kvinna som håller efter honom. När han blir nykterist förändras han dock och sedan ”håller han hela stugan fin med rent golf och hvit spis *fastän* han är utan kvinnfolk” (212). På samma sätt uttrycker barnen vid flera tillfällen åsikten att det är kvinnogöra att ta hand om hemmet, men i praktiken hjälps poj-karna och flickorna vanligtvis åt med städning och matlagning. Såväl Ante som Maglena tillverkar föremål som barnen kan sälja och båda bidrar således till deras försörjning. Därigenom visas att könen egenskaper och arbetsområden inte följde några absoluta gränser utan att det i varje fall under vissa omständigheter kunde vara önskvärt att de överskreds. Att vara flitig, renlig och gudfruktig framställs också som eftersträfvansvärt för både kvinnor och män. De idealiserade karaktärsdragen och uppfostrans mål tycks till viss del vara gemensamma.

Även om personer av båda könen kan fungera som förebilder eller avskräckande exempel, är det oftare männen som sviktar och det beror vanligtvis på supande. I Fitinghoffs roman ställs olika definitioner av manlighet mot varandra och en association mellan manlighet och dryckenskap kritiserar vid upprepade tillfällen. När Ante tackar nej till

Ladd-Pelles erbjudande om en sup hånas han för att han lyssnat till ”käringsprat” och anklagas för att ”vara rädd för mor din än” (36). En liknande ståndpunkt uttrycks i ”elakgården” när de onyktra männens attack mot bröllopsgården benämns som ”pojklek” och det sägs att bara ”en mes” (105) vägrar att vara med om sådant. Flera av karaktärerna framställer således dryckenskap och slagsmål som tecken på mannamod. Detta slags män utgör i *Barnen ifrån Frostmofjället* mottyper som den sanna manligheten definieras emot.²³ I beskrivningen av sågställaren utmejslas en manlighet som snarare bygger på arbetsamhet, omtanke och nykterism:

”Så mycket har jag sparat in genom träljen jag haft på näsan och halsen när jag gått förbi krogen och andra usla ställen, att jag ser mig god för att ta mig an en liten en, som hvarken har far eller mor.”

Den unge sågställaren reste sig upp. Stolt och grann såg han ut, viljestark, smidig och kraftfull – så nog syntes det att träljen varit god för honom att ha. (157)

Medan supande associeras med slapphet, våld och sjukdom, framställs den nyktrare mannen som stark, vacker och god. Den manlighet som kommer av dryckenskap framstår som ett tomt skal; den är destruktiv för individen och omgivningen. Den sanna mannen beskrivs i stället som nykter och skötsam.

Uppfostran ges en central plats i *Barnen ifrån Frostmofjället*. Det är dock inte främst huvudpersonerna som behöver uppfostras. De har redan med sig en god fostran hemifrån. I stället är det människorna de möter som påverkas av deras handlingar, vilket tydligast visas av Ladd-Pelles omvändelse.²⁴ På så vis illustreras att både barn och vuxna kan behöva lära sig goda seder, men även hur en god uppfostran för med sig positiva effekter utanför hemmets väggar. Bokens sensmoral sammanfattas i slutet: ”Barn, som lärt hvad rätt och sant är af mor och far, bära fram *välsignelse*

med sig, hvart i världen de än ta vägen.” (213) Genom rätt uppfostran görs barnen till goda samhällsmedborgare, men deras föredömliga uppträdande kommer också att påverka andra till att bli bättre människor.

Genom Norrlands skogar och dalar

I *Barnen ifrån Frostmofjället* blir uppfostran av barnen en del av ett nationalistiskt projekt. Fitinghoffs roman beskriver ett Sverige i miniatyr. Liksom i Selma Lagerlöfs samtida *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–07) gestaltas olika delar av det svenska landskapet och folkets leverne, men i ett blygsammare format och med fokus på landets norra delar. Även om handlingen i Fitinghoffs text utspelas i ett betydligt mer begränsat geografiskt rum, finns en uttalad önskan om att berätta om hur människor i olika samhällsställning lever och om folkets traditioner. Den detaljerade beskrivningen av Norrlands särdrag och svenska seder i *Barnen ifrån Frostmofjället* gör att texten pendlar mellan socialrealism och vad som närmast kan kallas exotism. Det handlar om att visa fram landets mångfald och kulturella rikedom, men också om att definiera framtidens svenska medborgare.

Under andra halvan av 1800-talet spreds nationalistiska stämningar i stora delar av Europa. Vid sidan av den traditionella monarkistiska patriotismen, växte ett nytt förhållningssätt till fosterlandet fram. Med Staffan Björcks ord kom den nya ”upplevelsen av det svenska att ligga på det emotionella planet, i en drömsk försjunkhet i ’svenska stämningar’, landskap, historiesyner, lynnetyper etc”.²⁵ Man sökte efter nationens rötter i historien, naturen och den folkliga kulturen. Insamlingen och utgivningen av folksagor samt öppnandet av Skansen 1891 och Nordiska museet 1907 utgör några av de mer påtagliga uttrycken för fascinationen för det svenska under perioden. Den fosterländska yran slog även an hos

många av samtidens författare, konstnärer och kompositörer och i konstruktionen av den nationella självbilden spelade konstarna en betydande roll.²⁶ Fitinghoff var en av dem som engagerade sig i de fosterländska strävandena både som privatperson och författare. Hon var bland annat god vän med Skansens grundare Artur Hazelius och en varm anhängare av hans arbete att bevara det svenska kulturarvet.²⁷

Som klargörs i företalet till *Barnen ifrån Frostmofjället* är en viktig tanke bakom boken att presentera landets norra delar och dess seder för barnläsarna. Genom barnens vandring möjliggörs ett möte med olika miljöer och folkskikt. Texten innehåller detaljrika skildringar av djur och natur, interiörer och hemsloyd, samt folktro, danslekar och norrländsdialekt.²⁸ Den etnografiska kunskapen vävs in i pittoreska framställningar av hemmen och de som bor där. I till exempel skildringen av bruden på bröllopgården ges en detaljerad beskrivning av brudutstyrelsen, men även information om bröllopsmat och sedvänjor inflikas i texten:

[Bruden] var högväxt och ståtlig och bar guld-krona. Dess små blad af guld pinglade, när hon rörde sig eller skakade hand och "tackade" alla byns stintor. De hade, just som sed var, kommit med mjölk till risgrynsgröt och ostkaka. Rosor bar hon, bruden, rosor i krans om hufvudet, och i girland, från axeln neråt lifvet. Rosor på den svarta sidenkjolen, därtill en hvit slöja och bredt, rödt, guldblommigt skärp, som nådde ner till kjolkanten. (98)

Barnen ifrån Frostmofjället gestaltar livet på den norrländska landsbygden under 1860-talet i både vardag och fest, i storgårdar och arbetarhem, och bidrar därigenom till att bevara och sprida kunskap om folkets traditioner.

Beskrivningen av landets seder blir ett sätt att definiera Sverige i Fitinghoffs roman, men den fungerar också som en gränsdragning mellan det svenska och det främmande. Strävan efter att berätta om Norrlands särdrag slår

ibland över i ett slags exotism i fascinationen över glömda eller annorlunda seder. Det blir tydligast i kapitlet om samelägret. På ett fåtal sidor beskrivs renskötsel, färgglada samedräkter, jojk och samisk vidskepelse om "trolltrummor och 'offer' och farligheter oppe i ödsliga fjällvidderna" (145). Det är mestadels en positiv skildring, men den framställer också samerna som ett lätt primitivt folkslag. Som Lindskog påpekat präglas beskrivningen av tiden hos samerna av ljud, fart och rörelse.²⁹ Männen hojtar, rentjurarna strider och Lili'Nerlja "spratt och han hoppade, smidig som en skogsmård i sin korta renskinnskolt med de bensnäva byxorna fastsnurrade vid smalbenet medelst granna band med tofsar" (141). Det är det fysiska och det annorlunda som betonas när samelivet gestaltas i *Barnen ifrån Frostmofjället*. Man kan också notera att det i texten görs skillnad på "lappar" och "svenskbarn", vilket antyder att samerna betraktades som en del av Sveriges befolkning men inte nödvändigtvis som svenskar.³⁰ De tycks främst utgöra ännu en kuriositet i den norrländska floran och faunan.

I de patriotiska stämningarna runt sekelskiftet 1900 fanns en stor fascination för norra Sverige och människorna som levde där.³¹ Fitinghoff var en av de författare som genom sin beskrivning av seder, djur och natur bidrog till att infoga Norrland som en del av det nationella medvetandet. *Barnen ifrån Frostmofjället* innehåller därtill en mer allmän hyllning av Sverige och definierar också hur en äkta svensk borde vara och uppföra sig. Som Margot Nilsson har visat berör romanen flera av de frågor som stod högt på samtidens nationalistiska agenda, såsom försvarsrörelse, emigration och vikten av att värna svenska seder och hantverk.³² I synnerhet Ante kritiserar svenskar som väljer att överge Sverige och förklarar sig villig att gå ut i krig så att inte "fiendefolk ta lande från oss" (118). *Barnen ifrån Frostmofjället* framhäver emellertid även vikten av att visa sitt fosterländska sinne i mer vardagliga

situationer. Maglena uppmanas att ”göra allting just som i tanke på att Sverges [sic] namn skulle komma med, en får göra allt en gör så en inte skämmer ut landet” (71). Medborgarna ska styras av önskan att hedra Sverige i varje gärning. Genom ett gott uppförande kan barnen såväl visa sin patriotism som skapa ett bättre samhälle.

Fitinghoffs roman framställer en vision där både barn och vuxna, män och kvinnor är delaktiga i nationsbygget. Om barnen tidigt lär sig värdet av arbete, nykterhet och fosterlandskärlek kommer det att gå väl för Sverige och det är upp till föräldrarna, i synnerhet modern, att vidareföra dessa värderingar till den kommande generationen. Samtidigt är uppfostran inte en enkelriktad process, där det enbart är de yngre som har något att lära. *Barnen ifrån Frostmofjället* visar att även de unga kan fungera som förebilder för de äldre och i romanens avslutande kapitel demonstreras att Frostmofjällsbarnen har påverkat livet till det bättre för många av dem som de har mött under sin resa. De sju föräldralösa syskonen förvandlas aldrig till offer eller en belastning för samhället. I stället betonas deras handlingskraft, och författaren framhåller att till och med ett fattigt barn kan spela en viktig roll i forlandet av framtidens Sverige.

*

Barnen ifrån Frostmofjället utgör en vidgning av sekelskiftets barnlitterära rum. Det finns både en etnisk och klassmässig mångfald i berättelsen och en problematisering av det medelklasspräglade barndomsbegreppet. Fitinghoffs text skriver fram den stora variationen inom Sveriges befolkning, men betonar även en grundläggande likhet. När prästgårdsflickorna och Frostmofjällsbarnen upptäcker att de alla kan samma sång vid ”gudstjänsten” i skogen uppstår ett nytt band mellan dem:

Alla barnen stämde in med. Ante och Maglena äfvenså, alldeles i undran öfver att de kunde samma sång som de fina herrskapsbarnen. De glömde att de icke hörde riktigt samman alihop, en känsla, som förut något tryckt dem, utan sjöngo med, som när de sjungit samman med syskonen i lillgråstugan, medan mor lefde. (190)

I den gemensamma sången ligger möjligen en vision om kulturens betydelse för att överbrygga sociala klyftor och skapa ett möte över klassgränserna. En liknande kulturdemokratisk ambition formulerade Fitinghoff i förordet till romanen; genom att sprida kunskap om Norrland och arbetarklassens förhållanden hoppades hon kunna hjälpa ”folk af skild bildningsgrad att förstå och rätt bedöma hvarandra” (7).

Noter

- 1 Sonja Svensson, "Barn- och ungdomslitteraturen – fram till 1920", i Lars Lönnroth & Sven Delblanc (red.), *Den svenska litteraturen. Den stora svenska generationen*, band IV, Stockholm: Bonniers, 1989, s. 207–228.
- 2 Sonja Svensson, *Läsning för folkets barn. Folkskolans barntidning och dess förlag 1892–1914. Med en inledning om fattiga barns läsning på 1800-talet*, diss. Uppsala; Stockholm: Rabén & Sjögren 1983, s. 27–36 och Ulf Boëthius, *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909*, Stockholm: Gidlunds, 1989, s. 25–43.
- 3 Lena Kåreland, *Gurli Linders barnbokskritik, med en inledning om den svenska barnbokskritikens framväxt*, diss. Uppsala; Stockholm: Bonniers, 1977, s. 84f.
- 4 Laura Fitinghoff, *Barnen ifrån Frostmofjället. En barnberättelse för små och stora*, Stockholm: Ljus förlag, 1907, s. 7. Hänvisningar till Fitinghoffs roman kommer fortsättningsvis att ges inom parentes i den löpande texten. Flera forskare har spekulerat i vem talaren kan tänkas ha varit och litteraturkritikerna Hellen Lindgren och Gurli Linder har nämnts i diskussionen. Jag kommer i stället att utgå från att Fitinghoff i företalet använde den anonyme talaren som ett språkrör för sina egna åsikter.
- 5 Svensson 1989, s. 219.
- 6 Det bör poängteras att Fitinghoffs intresse för arbetarklasskildring i barnlitteraturen inte innebär att hon anammade en socialistisk ståndpunkt utan att idéhålllet i romanen snarare utgår ifrån en konservativ värdegrund.
- 7 Gerda Helena Lindskog, *Vid svenskhetens nordliga utposter. Om bilden av samerna i svensk barn- och ungdomslitteratur under 1900-talet*, Lund: BTJ förlag, 2005, s. 19 och s. 128–141. För biografisk information om Laura Fitinghoff, se Margot Nilson, *En barnbok som tidspegel. Laura Fitinghoffs Barnen ifrån Frostmofjället*, Stockholm: Rabén & Sjögren, 1968, s. 11–23, Rosa Fitinghoff, *Minnenas kavalkad*, Stockholm: Norstedts, 1948 och Hervor Sjödin, *Vägen till Frostmofjället. En berättelse om Laura Fitinghoffs liv*, Sollefteå: ADC media, 2006. Sjödins bok är en fikionaliserad biografi, men innehåller även brevmaterial och dagboksanteckningar som sägs vara autentiska.
- 8 Göte Klingberg, *Den tidiga barnboken i Sverige. Litterära strömningar. Marknad. Bildproduktion*, Stockholm: Natur och kultur, 1998, s. 91ff. och Svensson 1989, s. 215ff.
- 9 Svensson 1989, s. 215ff.
- 10 Ronny Ambjörnsson, *Familjeporträtt. Essäer om familjen, kvinnan, barnet och kärleken i historien*, Stockholm: Gidlunds, 1978, s. 62f.
- 11 Ambjörnsson 1978, s. 63.
- 12 Gunnar Broberg, "Lappkaravan på villovägar. Antropologin och synen på samerna fram mot sekelskiftet 1900", i *Lychnos* 1981/1982, s. 70–78.
- 13 Lindskog 2005, s. 181. Se även Broberg 1981/1982 för en diskussion av tankegången att "lapp ska vara lapp" vid denna period.
- 14 Nilson 1968, s. 135.
- 15 Jfr Svensson 1983, s. 225, som menar att det trots den kulturdemokratiska ambitionen finns en distans till arbetarklassen i Fitinghoffs text.
- 16 Anna Grettve, "Med hemmet i centrum. Två texter av Laura Fitinghoff", i *Barnboken* 1998:2, s. 27–34 och Nilson 1968, s. 155–161.
- 17 Grettve 1998, s. 27–34.
- 18 Gunnar Qvist, *Fredrika Bremer och kvinnans emancipation. Opinionshistoriska studier*, Göteborg: Läromedelsförl., 1969, s. 68ff. och Claudia Lindén, *Om kärlek. Litteratur, sexualitet och politik hos Ellen Key*, diss. Stockholm; Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion, 2002, fr.a. kap. 4.
- 19 [Anonym], "En moders uppgift", i *Tidskrift för hemmet*, 1885:2, s. 68.
- 20 Eric Johannesson, *Den läsande familjen. Familjetidskriften i Sverige 1850–1880*, diss. Uppsala; Stockholm: Nordiska museet, 1980, s. 48f.
- 21 Nilson 1968, s. 155–161 och Svensson 1983, s. 163–222.
- 22 Ambjörnsson 1978, s. 20ff.
- 23 Jfr David Tjeder, *The Power of Character. Middle-Class Masculinities, 1800–1900*, diss. Stockholm, 2003, s. 73ff. som menar att drinkaren var en av de vanligaste mansbilderna som en ideal manlighet definierades mot i 1800-talets rådgivningslitteratur.
- 24 Grettve 1998, s. 29.
- 25 Staffan Björck, *Heidenstam och sekelskiftets Sverige. Studier i hans nationella och sociala författarskap*.

- tarskap*, diss. Lund: Stockholm: Natur och kultur, 1946, s. 7–69, citatet s. 56.
- 26 Barbro Kvist Dahlstedt & Sten Dahlstedt (red.), *Nationell hängivenhet och europeisk klarhet. Den europeiska identiteten kring sekelskiftet 1900*, Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion, 1999.
- 27 Nilson 1968, s. 53ff.
- 28 Ibid., s. 58–104.
- 29 Lindskog 2005, s. 139f.
- 30 Jfr Broberg 1981/1982, s. 71f.
- 31 Nilson 1968, s. 63 och Broberg 1981/1982, s. 66–78.
- 32 Nilson 1968, s. 49ff., 58ff. och 92–104.

Summary

Among Peasant Children, Laplanders, and Rectory Girls: Laura Fitinghoff's Barnen ifrån Frostmofjället

Laura Fitinghoff's *Barnen ifrån Frostmofjället* (1907) is one of the first Swedish children's books to depict the life of working class children in the northern parts of the country. This article argues that Fitinghoff's novel aims to broaden the scope of contemporary children's literature through the description of Sweden's cultural and ethnic diversity. Simultaneously, the novel serves a nationalistic project; outlining the creation of the ideal citizen. Through a discussion of nationalistic features, educational norms and images of childhood, I wish to show that *Barnen ifrån Frostmofjället* problematizes middle class conceptions of childhood. Rather than a universal or timeless condition, childhood is portrayed as a varied experience defined by class, ethnicity and gender. At the same time, the novel formulates a set of common values stressing religious devotion, sobriety, industriousness, cleanliness and patriotism. These character traits are put forward as desirable in all people, regardless of social background, and are the result of a proper upbringing rather than economic wealth.

Keywords:

Laura Fitinghoff, children's literature, childhood, upbringing, national identity

